

Szkoła kopenhaska

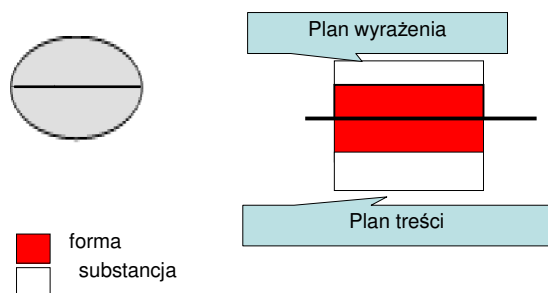
- Uniwersalna teoria języka i językoznawstwa
- Procedury opisu: analiza; teoria funkcji językowych

Wkład w nasze myślenie o języku:

- Teoria planu wyrażania i planu treści
- Teoria znaków i figur

- Teoria planu wyrażania i planu treści (rozwińcie teorii znaku de Saussure'a oraz tezy, że język jest formą, a nie substancją)

Teoria planu wyrażania i planu treści

Forma i substancja planu wyrażania

W planie wyrażania istnieje substancja wyrażania, materiał fonetyczny, graficzny lub inny, który może być wspólny dla wielu języków naturalnych. Na materiał ten nakłada się forma wyrażania, czyli sposób jego wykorzystania w danym języku.

Forma i substancja planu wyrażania

polski nie wykorzystuje [y] (francuski), [θ] (angielski), wykorzystuje zarówno [tʃ] jak i [č] itd. Co więcej, między [tʃ] i [č] istnieje cała seria dźwięków pośrednich, niektóre wykorzystuje np. ang. *cheese*, włoski *chianti* itd.

Forma i substancja planu wyrażania

W większości języków europejskich istnieją spółgłoski dźwięczne i bezdźwięczne, co więcej są one różnymi fonemami, bo wchodzi w skład znaków różnych, np. pol. *pas* - *bas*, ang. *got* - *cod*; z kolei w chipewa pary dźwięczna - bezdźwięczna stanowią warianty fonemów np.: gi:žik gi:šik, ki: žik, ki:šik 'niebo'.

Forma i substancja planu treści

Substancja planu treści tj. wszystko to, co można chcieć powiedzieć w dowolnym języku, jest taka sama dla wszystkich języków. Z kolei forma treści jest swoista dla danego języka. Hjlemslew twierdził, że jest to w pełni paralelne z planem wyrażania.

Forma i substancja planu treści

Wszyscy możemy mieć pojęcie liczności (jeden element, dwa, trzy, ... kilka, dużo).

- w niektórych językach można w ogóle tego nie wyrażać, np. język fula,
- można wyrażać opozycję między jeden a wiele, np. polski,
- można wyrażać opozycję między jeden, dwa i wiele - sanskryt, staropolski.

Forma i substancja planu treści

niektóre języki, w tym angielski odróżniają ruch do obserwatora i od niego, niezależnie od tego, czy jest do wnętrza, czy z wnętrza czegoś:

- *come in/out* 'wchodzić/wychodzić',
- *go in/out* 'wchodzić/wychodzić'

Forma i substancja planu treści

niektóre języki, w tym hiszp. port. i japoński odróżniają nie dwie wartości deiktyczne 'tu' (blisko nadawcy) – 'tam' (nie blisko nadawcy), ale trzy np.:

- hiszp. *aquí* (blisko nadawcy) *ahí* (blisko odbiorcy) i *allí, allá* 'nie blisko nadawcy ani odbiorcy'.
- jap. odpowiednio *kore, sore, ware*)

Zasada komutacji:

Pomiędzy formą wyrażania i formą treści, i tylko pomiędzy nimi, zachodzi określony związek. Związek ten nie zachodzi między substancjami. Związek ten jest określony przez tak zwaną zasadę komutacji:

Zasada komutacji:

- Jeżeli różnica w planie treści odpowiada różnicy w planie wyrażania to jest ona dla danego języka istotna i stanowi element formy obu planów.
- Jeżeli różnica w planie wyrażania odpowiada różnicy w planie treści to jest ona dla danego języka istotna i stanowi element formy obu planów.

Zasada komutacji:

- Jeżeli różnica w planie treści nie odpowiada różnicy w planie wyrażania to nie jest ona dla danego języka istotna i nie jest elementem formy planu treści
- Jeżeli różnica w planie wyrażania nie odpowiada różnicy w planie treści to nie jest ona dla danego języka istotna i nie jest elementem formy planu treści.

Zasada komutacji:

Mogą istnieć różnice w planie wyrażania, którym nie odpowiadają różnice w planie treści i odwrotnie, różnice w planie treści, którym nie odpowiadają różnice w planie wyrażania, a także różnice w obu planach odpowiadające sobie.

Zasada komutacji- przykłady:

- przykład dźwięczności spółgłosek w chipewa (nie ma komutacji - różnice w planie wyr. nie odpowiadają różnicom w planie treści) i w jęz. europejskich
- wielu językach są osobne wyrazy (lub formy) na oznaczenie osób płci męskiej i żeńskiej: *on - ona, he - she, il - elle* itd., ale fiń. *hän*, chińskie *thā* 'nie nadawca i nie odbiorca, bez wskazania płci' .

Zasada komutacji - przykłady:

- pol. *myć - prać* (przy prać woda penetruje obiekt) a ang. *wash*
- ang. *wash - clean* (bez udziału wody) (polskie prać chemicznie)

Zasada komutacji i wariacja

Jeżeli różnice w jakimś planie nie komutują z różnicami w planie przeciwnym, np. dźwięczność głosek chipewa, płeć osoby określonej zaimkiem trzeciej osoby itd. to tworzą warianty. Warianty pozostają w stosunku wzajemnej substytucji. Wszystkie warianty mają wspólny inwariant.

Teoria znaków i figur

- Bilateralne znaki (planu wyrażania i planu treści) składają się z unilateralnych figur i można je na nie rozłożyć
- Figury planu wyrażania ≈ fonemy
- Figury planu treści ≈ składniki znaczenia

Teoria znaków i figur

Np. na treść słowa 'dziewczynka' składają się figury 'żeński', 'ludzki' 'niedorosły'

- *chłopiec* : *dziewczynka*;
- *jałówka* : *dziewczynka*;
- *kobieta* : *dziewczynka*

Oryginalna terminologia Hjelmsleva

- Glossematyka (tylko forma)
 - Kenematyka (plan wyrażania)
 - Plerematyka (plan treści)
- Semantyka – substancja planu treści
- Fonetyka – substancja planu wyrażania

Funkcje glossematyczne

Zależności między elementami języka:

- a) w języku
- b) w tekście

W zasadzie takie same

Funkcje glossematyczne

Zależność dwustronna (*interdependencja*)

- w systemie: *komplementarność*, np. samogłosek i spółgłosek, rzeczowników i czasowników
- w tekście: *solidarność*, np. między podmiotem a orzeczeniem; między morfem przypadku i liczby w polskim, rosyjskim, łacinie itd.

Funkcje glossematyczne

Zależność jednostronna (*determinacja*)

- w systemie: *specyfikacja*, np. między celownikiem a mianownikiem (jeżeli jest celownik, to musi być mianownik, ale nie odwrotnie)
- w tekście: *selekcja*: np. stosunek między samogłoską a spółgłoską w sylabie (spółgłoska implikuje samogłoskę, ale nie odwrotnie)

Funkcje glossematyczne

Zależność swobodna (*konstelacja*)

- w systemie: *autonomia*, np. między kategorią osoby i rodzaju w jęz. rosyjskim – w czasie teraźn. osoba, ale nie rodzaj, w czasie przeszł. rodzaj, bez osoby (*уду: удѣшь; шёл: шла*)
- w tekście: *kombinacja*, np. stosunek między przyimkiem *w* i biernikiem (*w* + inne przypadki, biernik + inne przyimki)

Funkcje glossematyczne

Funkcje w systemie noszą *korelacji*, w tekście – *relacji*

- *determinacja* i *interdependencja* łącznie – *kohezja*
- *interdependencja* i *konstelacja* łącznie – *wzajemność*

Dedukcyjność teorii

Lokalistyczna teoria przypadku

- Trzy osie (cechy abstrakcyjne): kierunek, kontakt, subiektywność
- Sześć wartości : zbliżanie, oddalania, spoczynku, itp.)
- Razem teoretycznie możliwe jest $6^3 = 216$ potencjalnych kombinacji

Literatura

- J. Apresjan, *Koncepcje i metody współczesnej lingwistyki strukturalnej*, Warszawa 1971, PIW, cz. I, rozdział 3.
- L. Hjelmslev, „*Langue*” i „*parole*” (w:) H. Kurkowska, A. Weinsberg (red.) *Językoznawstwo strukturalne*, Warszawa 1979, PWN.
- L. Hjelmslev, *Prolegomena do teorii języka* (w:) H. Kurkowska, A. Weinsberg (red.) *Językoznawstwo strukturalne*, Warszawa 1979, PWN. (zwłaszcza rozdziały 13 *Wyrażenie i treść*, 14 *Inwarianty i warianty*)